

VAAZ VE VAİZLİK SEMPOZYUMU I

(17-18 Aralık 2011)
ANKARA

DİB
YAYINLARI

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 936
İlmi Eserler / 146

Tashih

İsmail DERİN

Kapak Tasarım

Emre YILDIZ

Grafik

Mücella TEKİN

Baskı

Kalkan Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Tel.: (0312) 341 92 34

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 13.09.2012/62

1. Baskı, Ankara 2013

2013-06-Y-0003-936

ISBN: 978-975-19-5614-9 (tk.)

978-975-19-5615-6 (1.c)

Sertifika No: 12930

© **Diyanet İşleri Başkanlığı**

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel.: (0312) 295 72 93-295 72 94

Faks: (0312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

2. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE VAİZLERE KAYNAKLIK EDEN BAZI ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Süleyman KARACELİL*

GİRİŞ

Dini iletişim ve yaygın din eğitiminin en önemli vasıtalarından biri olan vaaz, sağlam bilgi, güzel söz, güzel üslup ve uygun metotla yapılması gereken bir faaliyettir. Çok yönlü bir faaliyet olan vaaz; bir taraftan nasihat, irşad, telkin, bir taraftan da davet, uyarı ve eğitim ameliyesidir. Bundan dolayıdır ki vaaz Hz. Peygamberden bugüne önemli bir eğitim unsuru olarak kullanılmaya gelmiştir.¹

Vaaz, camilerde veya toplu ibadet edilen yerlerde yetkili din adamları tarafından ibadet öncesi veya sonrasında yapılan dini konuşmalardır.² Vaazın önemi ve halk üzerindeki etkisi açık olup vaazın tarihi insanlık tarihi kadar eskidir.³ Hz. Peygamber döneminde vaaz onun şahsında ve sorumluluğunda önemli bir davet ve irşad vasıtası olarak yürütülmüştür.⁴

Bir eğitim faaliyeti olan vaaz ve irşadın faydalı ve dinleyici üzerinde etkili olmasında vaizin; okuyan, aynı zamanda araştıran bir birey olması son derece önemlidir. Bilgi sahibi olma çaba ve gayretindeki istikrar; tebliğ ve vazife bilincinin ifadesi olmakla birlikte her vaizin bu hassasiyete sahip olması vakıa açısından pek mümkün görünmemektedir. Her ne kadar artık günümüzde vaizlerin büyük kısmının tek bir vaaz kitabını esas alarak ve elindeki metni okuyarak vaaz yaptığını söylemek mümkün değilse de merkezi vaaz sisteminin terk edilecek olması, dolayısıyla pek çok cami imamının vaaz eder konuma tekrar geliyor ol-

* Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Vaaz ve kıssacılığın tarihi gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Cirit, *Halkın İslam Anlayışının Kaynakları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2002.

2 İsmail Lütfi Çakan, *Dini Hitabet*, İFAV., İstanbul 2009, s. 53.

3 M. Faruk Bayraktar, *Türkiye'de Vaizlik*, İFAV., İstanbul 2009, s. 22.

4 Bayraktar, *Türkiye'de Vaizlik*, s. 41.

ması hasebiyle eski alışkanlıkların tekrar kendisini göstermesi de muhtemeldir. Bilindiği gibi 1997'nin sonları 1998'in başlarından itibaren Türkiye'de camilerde yapılan bir düzenleme ile ezan, hutbe⁵ ve vaazlarda merkezi sisteme geçilmiştir. Geliş amacı topluma fayda ve doğru bilgilendirme olarak açıklanmış olsa da⁶ bu durum içinde birtakım sıkıntıları barındırmaktadır.⁷ Nitekim bu durumun değiştirileceği, merkezi vaaz uygulamasının kaldırılacağı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dile getirilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca deruhte edilen vaaz ve hutbe merkezli icra edilen din hizmetlerinin amacı toplumu dini anlamda aydınlatmak, eksikleri telafi ederek dini ihtiyaçlara cevap vermek, bireyleri ilim ve amel noktasında daha üst noktalara taşımaktır. Bu amacın ne derece gerçekleştiği ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte yetersizliğini ya da olumsuz bakışı dillendiren pek çok çalışma mevcuttur.⁸ Kanaatimizce son yıllarda vaiz atama kistaslarının da üst seviyede olması gerçeği göz önüne alındığı takdirde bu durumun temel nedeni vaizlerin yetersizliği değil de daha çok usul ve kaynak açısından eksiklikle alakalı bir durum olması muhtemeldir. "Vaaz hizmetinin temeli bilgidir. Vaizlik görevini üstlenecek kimselerde olması gereken ilk özellik bilgili olmalarıdır."⁹ Bu münasebetle vaizlere kaynaklık etme iddiasıyla hazırlanan eserlerin ehemmiyeti daha bir açık ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde din eğitiminin vaaz ve irşat faaliyetleri ile ilgili çalışmaları halen çok sınırlıdır. Bu alanda yapılan az sayıda çalışma da daha çok din görevlilerinde bulunması gereken özellikler ile din görevlilerinin problemleri ile ilgili alan araştırmalarıdır. Bu nedenle vaizlerin vaaz ve irşat faaliyetlerinde kullandıkları vaaz kaynaklarının¹⁰ değeri ile bu kaynakların vaaz ve irşat faa-

5 Merkezi hutbe konusunda Genelge -2007 madde 11'de değişiklik ifade edilmiştir.

6 Diyanet İşleri Başkanlığı Genelge-2007 madde 23'te merkezi vaaz sisteminin amacı şu şekilde açıklanmaktadır: "Vaaz ve irşat hizmetlerinde asıl olan ehliyetsiz kişilerin vaaz etmesini önleyerek, bilgili ve tecrübeli, mesleğinde ehil elemanların merkezi bir camiden yapacakları vaazın diğer camilere de ulaştırılması şeklindeki uygulamanın daha faydalı ve etkili olacağı kanaati ile 'Merkezi Vaaz Sistemi'ne geçilmiştir."

7 Farklı illerde yapılan çalışmalarda merkezi vaaz ve hutbeden duyulan rahatsızlıklar dile getirilmiştir. Mesela bkz. M. Cengiz Yıldız, *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma-Elazığ Uygulaması*, Fırat Üniv. Sos. Bil. Ens., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1999, s. 126-127.

8 Mesela bkz. Abdurrahman Ateş, "Vaaz Ve Hutbelerde Kur'an'a Yeterince Yer Verilmemesi ve Ayetlerin Uygun Bağlamda Kullanıl(a)maması Sorunu", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara 2008, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 463; Ali Bakkal, "Vaaz Tekniği", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, 2008, cilt: I, s. 120.

9 Cemal Tosun, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, (ed. Cemal Tosun), AÖF Yayınları, Eskişehir 1999, s. 192.

10 Tebliğde vaizlerin belirtilen kaynakları ne ölçüde kullanıp kullanmadığını tespit gibi bir amaç söz konusu değildir. Amaç yalnızca vaaz kaynakları ve örnekleri niteliğini taşıyan bu eserlerin tahlil ve

liyetlerinde kullanılmasının insanlar üzerindeki etkisini ortaya koymak, vaaz ve irşat faaliyetlerinde söz konusu durum tespiti ile mükemmelliğe bir adım daha yaklaşılması açısından önemlidir. Bu çerçevede vaizler ya da vaaz eden imamlar ve diğer personel tarafından öteden beri kullanılan ya da kullanılması muhtemel şu eserler ele alınacaktır:

Osman Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*¹¹, (çev. Abdülkadir Akççek), Huzur Yayınevi, İstanbul ty.

Muzaffer Ozak, *İrşad*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1978.

Mahmut Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, Sırac Kitabevi, İstanbul 1988.

Yusuf Tavaslı, *30 Ramazan Vaazı*, Hattat Tavaslı Neşriyatı, yy., ty.

Mehmet Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, Şelale Yayınları, İstanbul 1990.

Ragıp Güzel, *Güzel Vaazlar*, Çelik Yayınevi, İstanbul 1994.

Ebubekir Karaarslan, *Din Nasihattir-40 Konuda 40 Vaaz*, İzmir 1994.

Komasyon, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri*, (yay. haz. İsmail Karagöz) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Lütfi Şentürk, *Örnek Vaazlar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

Bu eserler, vaaz etkinlikleri için sağladığı olumlu-olumsuz katkılar açısından ele alınacak, günümüz şartlarında bu eserlerden istifade ile yapılan bir vaazın yeterliliği ve modern dönem insanına hitap keyfiyeti tartışılacaktır. Bu çerçevede eserler; tema, kavram, değerler, anlatım üslubu, içerik ve muhtevanın yanında eğitim formasyonu açısından değerlendirilecek olup eserlerdeki malumatın Kur'an ve sünnete uygunluğu ve sıhhati de incelenecektir. Bu bağlamda belirtilen eserlerin problemleri, zaaf ve eksikleri tespit edilerek birtakım çözüm önerileri de dile getirilecektir.

Her ne kadar yapılan bazı araştırmalarda *Tenbihu'l-gafilin* ya da *Dürretü'l-vaizin* gibi kitapların vaazlarda az kullanıldığı gibi değerlendirmeler söz konusu

incelemesinin yapılması ve durumun tespit edilerek birtakım çözüm önerilerinin dile getirilmesidir.

11 Eser her ne kadar *Dürretü'l-vaizin* şeklinde isimlendirilse de müellifin kendisinin eseri *Dürretü'n-nasihin* olarak nitelendirdiği görülmektedir. Bkz. Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, I, 46. Ancak biz daha meşhur olduğu kanaatıyla tebliğimizde *Dürretü'l-vaizin* ismini kullanacağız.

olsa da¹² hâlihazırda¹³ bu eserleri kullananların yanında kullanmaya meyil edecek kimseler için bu çalışma önem arz etmektedir.

1. MÜELLİFLERİN VAİZLİK TECRÜBESİNE SAHİP OLUP OLMAMASI

Herhangi bir alanda bizzat çalışmayan, o alanda tecrübesi bulunmayan kimselerin alan hakkında fikir yürütmesi, sağlıklı kararlar vermesi kolay olmayıp her zaman için hataya düşme ihtimali söz konusudur. Vaaz kitabı hazırlama noktasında da yeteri kadar vaaz tecrübesi bulunmayan kimselerin vaaz kitabı hazırlaması riskli olup, alan tecrübesi olan kimselerin bu tür eserleri hazırlaması beklenir. Ancak teamül olarak vaaz kültüründe mevcut doğruların yanında yanlışların da olması ve vaizler tarafından hazırlanan eserlerle bu hataların sonraki nesillere aktarılması ihtimali göz önüne alındığı takdirde bu durumun aynı zamanda bir dezavantaj teşkil ettiği de söylenebilir. Ele aldığımız vaaz kitaplarının müelliflerine kısaca göz atarsak durumun şu şekilde olduğunu görürüz:

Dürretü'l-vaizin'in müellifinin vaiz olduğu,¹⁴ *İrşad*'ın müellifi Muzaffer Ozak'ın İstanbul'un büyük camilerinde fahri vaizlik yaptığı¹⁵, *Haftalık Vaazlar*'ın müellifi Mahmut Ustaosmanoğlu'nun İmam-Hatib olduğu, 30 Ramazan Vaazı'nın sahibi Yusuf Tavaslı'nın İmam-Hatip olduğu, *Müminlere Vaaz ve İrşad*'ın sahibinin Mehmet Altunkaya'nın eski müftü olduğu, *Güzel Vaazlar*'ın sahibi Ragıp Güzel'in emekli müftü olduğu, *40 Konuda 40 Vaaz*'ın sahibi Ebubekir Karaarslan'ın din görevlisi olduğu, Komisyon tarafından hazırlanan *52 Konuda Vaaz Örnekleri* eserinin müelliflerinin ve *Örnek Vaazlar*'ın sahibi Lütfi Şentürk'ün de Diyanet personeli olduğu eserlerinde belirtilmektedir. Buna göre vaaz kitabı müelliflerinin tamamının vaaz tecrübesine sahip oldukları görülmekte, bu durumun da hazırlanan eserlerde tecrübe unsurunun önemli katkı sağlayacağı ihtimalini düşündürmektedir. Görüldüğü gibi tebliğimizde ele aldığımız müelliflerin tamamının mesleği vaizlik olmasa da vaaz tecrübelerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun vaaz kitabı hazırlama noktasında belli ölçülerde başarılı olma açısından olumluluk arz ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

12 Bayraktar, *Türkiye'de Vaizlik*, s.127.

13 İsmail Lütfi Çakan'a göre de "Mabed içi uygulamalarda hutbe ve vaazlarda çokça kullanılmış olan *Dürretü'n-nasihin*, *Zübdetü'l-vaizin*, *Envaru'l-aşikin*, *Mecalis-u Sinaniye*, *Ahmediye*, *Muhammediye*, *Müzekki'n-nüfus*, *Necatü'l-müminin*, *Tenbihu'l-gafilin* ve benzeri Arapça vaaz ve ahlak kitapları eski devirlerdeki ilmi birikimle kaleme alınmış ve kendi dönemlerinde etkili olmuş halk kültürü kaynaklarıdır. Ancak günümüzde dini hitabet bu eserlere dayalı olarak hemen hemen hiç yapılmamaktadır." Çakan, *Dini Hitabet*, s. 139-140.

14 Osman Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, (çev. Abdülkadir Akçiçek), Huzur Yayınevi, İstanbul ty. s. 7.

15 <http://www.dunyabizim.com/index.php?aType=haber&ArticleID=1697>.

2. KUR'AN'A VE HADİSE YER VERMELERİ

Vaazda seçilen konu ile ilgili ayet ve hadislere yer vererek vaazın yapılması, usul olarak bir gerekliliktir. Vaazlarda Kur'an merkezli bir anlatımdan uzak durulması asla düşünülemez. Zira Kur'an merkezli yapılan vaaz hem sıhhat hem de dinleyiciye etki açısından büyük önem arz eder.

Her vaazda bir konu olmalı, ilgili ayet ve hadislerden istifade suretiyle mesajın ulaşması sağlanmalıdır. Tabiidir ki yalnızca Kur'an ve hadis değil "menkıbe, kıssa, mesel, teşbih, temsil, fıkra, hikâye, şiir, mütefekkirlerin özlü sözleri, bilimsel gerçekler, istatistikler, şahsi müşahede ve tecrübeler de vaazın kaynaklarındandır."¹⁶

Malum olduğu üzere Kur'an insanlara yol göstermek,¹⁷ karanlıktan aydınlığa çıkarmak,¹⁸ insanları uyarmak¹⁹, inanan kimseler için şifa rahmet,²⁰ olmak üzere gönderilen rehber kitaptır. Ancak buna rağmen bir "vaazın asla bir ayeti ele alarak açıklama faaliyeti olmadığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir."²¹

Kur'an ile hadis (veya sünnet) birbirinin tamamlayıcısı olup aralarında bir aykırılık söz konusu değildir. Kur'an İslam'ın temel kaynağı olup Kur'an esas alınmaksızın dini hüküm koymak mümkün değildir. Sünnet ise Kur'an'ın açıklayıcısıdır. Nitekim Nahl suresi 44. ayette de "Ey Resulüm! Sana bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın." ifadesinde indirilen zikir, vahyi gayri metluv olarak sünnettir.²² Ayrılmaz bir bütün olarak insanların irşad faaliyetlerinde Kur'an ve sünnete yer verilmiş olması önemli bir zorunluluktur.

Kur'an ve hadise yer verme açısından vaaz kitaplarını değerlendirecek olursak:

Dürretü'l-vaizin eserinde konu ile ilgili Kur'an'dan delilin öncelikle zikredildiği, sonrasında hadislerden delil getirildiği görülmektedir. Ancak ayetin hangi surede olduğu belirtilse de ayet numaraları müellif tarafından verilmemiş olup mütercim tarafından tercümeye eklenmiştir.²³ Ayrıca metinde kullanılan

16 Bakkal, "Vaaz Tekniği", s. 124.

17 Bakara 2/2, 185; En'âm 6/19.

18 İbrahim 14/1; Hadid 57/9.

19 Yasin 36/70.

20 İsrâ 17/82.

21 Bakkal, "Vaaz Tekniği", s. 121.

22 Suat Yıldırım, "Kur'an'la Sünnet Ayrılmaz Bir Bütündür", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 152.

23 Mesela bkz. Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, I, 52, 67, 119.

hadislerin kaynakları da belirtilmemiştir.²⁴ Müellifin hadislere ya hiç kaynak göstermediği, gösterdiği zaman da *Zübdetü'l-vaizin*,²⁵ *Sefinetü'l-ebrar*,²⁶ *Tarikat-ı Muhammediye*,²⁷ *Şifa-i Şerif*²⁸, *Mecalis-u Envar*²⁹ gibi eserleri kaynak gösterdiği görülmektedir.

İrşad eserinde müellifin konu ile ilgili ayetlere bol miktarda yer verdiğini, fazla olmamakla birlikte hadislerle de konuyu zenginleştirdiğini görmekteyiz. Eserde her kullanılan ayetin kaynağının verildiğini³⁰ ama hadislerin genellikle kaynak kullanılmadan nakledildiğini³¹ nadiren *Buhari*, *Müslim* demekle yetinildiğini³² bununla birlikte diğer bilgi ve malumatlarda da kaynak naklinin söz konusu olmadığını görmekteyiz. Ayet ve hadisin sohbet ve vaazın az bir kısmını teşkil ettiği görülmektedir. Hadisler nakledilirken bilgi olarak nakletmekten ziyade hikâye başlığı ile hadislerin nakledilmiş olması ve özellikle kıssavari hadislerin kullanımı da ilginç bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.³³

Haftalık Vaazlar eseri bütünüyle Kur'an tefsirinden müteşekkil bir eser olarak dikkat çekmektedir. Aşir olarak okunan ayetler, Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından izah edilmiş ve bu ayetlerin tefsiri yapılmıştır.³⁴ Vaaz metinlerinin Kur'an'ın tefsiri mahiyetinde olduğunu çok az hadise yer verildiğini görmekteyiz. Mevzubahis her ayetin mutlaka kaynağı verilirken, hadislerin kaynağının ise verilmemiş olması dikkat çekmektedir.³⁵

30 Ramazan Vaazı'nda müellif Kur'an ayetlerini ve hadisleri yeri geldikçe kullanmakta ancak ne ayetler ne de hadisler için kaynak gösterme ihtiyacı görmemekte³⁶, malumatı kaynaksız nakletmektedir.

Müminlere Vaaz ve İrşad eserinde müellif konu ile ilgili bütün ayet ve hadisleri kaynak zikrederek nakletmektedir. Kaynak kullanımı açısından müellifin

24 Mesela bkz. Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, I, 133, 147, 153, 217, II, 643, 678.

25 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, I, 246.

26 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, I, 249.

27 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, I, 249.

28 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II 643.

29 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II 643.

30 Mesela bkz. Muzaffer Ozak, *İrşad*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1978, I, 41, 56, 172; II, 69, 147 198; III, 119, 139, 145.

31 Mesela bkz. Ozak, *İrşad*, I, 176, 190, 227, 234.

32 Mesela bkz. Ozak, *İrşad*, I, 156,

33 Mesela bkz. Ozak, *İrşad*, I, 159, 176.

34 Mahmut Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, Sırac Kitabevi, İstanbul 1988, s. 3.

35 Mesela bkz. Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, s. 11, 25, 32, 40, 51.

36 Mesela bkz. Yusuf Tavaslı, *30 Ramazan Vaazı*, Hattat Tavaslı Neşriyatı, yy., ty. s. 36, 50, 56, 57, 65.

hadis kaynakları olarak aldığı bazı kaynakları hadis ulemasınınca sahih kabul etmedikleri eserler olduğunu görüyoruz. Zaman zaman *Keşfü'l-hafa*³⁷, *Ramuzu'l-ehadis*,³⁸ *Muhtaru'l-ehadis*³⁹, *Seçme Hadisler Kütübü Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi*,⁴⁰ *Edebu'l-mufred*,⁴¹ *Hikmet Goncaları 500 Hadis*⁴² vb. eserleri müellif hadislere kaynak göstermektedir.

Güzel Vaazlar eserinde konuyla ilgili ayetlerin zikredildiğini, hadisi şeriflerin sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz. Her zikredilen ayetin sure ve ayet numarası verilirken hadislere bu hassasiyetin gösterildiğini söylemek mümkün değildir. Pek çok yerde hadislerin hiç kaynağı gösterilmezken⁴³ kaynak gösterilen bazı yerlerde de sadece *Buhari*, *Müslim* demekle yetinildiğini⁴⁴ bazen de temel hadis kaynaklarının değil de *İhya-i Ulumi'd-din*⁴⁵, Elmalı'nın *Hak Dini Kur'an Dili*,⁴⁶ *Tergib Tercümesi*,⁴⁷ *Râmuzu'l-ehadis*,⁴⁸ *Muhtaru'l-ehadis*⁴⁹ gibi eserlerin kaynak gösterildiği görülmektedir.

40 Konuda 40 Vaaz eserinde seçilen her vaaz konusunun her birisi için önce konuyla ilgili ayetlerin sonra da hadisi şeriflerin alt alta sıralandığını görmekteyiz. Kullanılan her bir ayetin sure ve ayet numarası verilmekle birlikte hadisi şeriflerde Buhari'nin *Tecrid*'i esas alınmış, kaynaklar *Tecrid*'den gösterilmiştir.⁵⁰ Yer yer hadislerin kaynağının zikredilmediği durumlar da vakidir.⁵¹

52 Konuda Vaaz Örnekleri eserinde Kur'an ayetleri ve hadisler bol miktarda kullanılmış olup, ayet ve hadislerin kaynakları titizlikle nakledilmiş, vaaz metinleri tabiri caiz ise Kur'an ve hadisten teşekkül etmektedir.

37 Mehmet Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, Şelale Yayınları, İstanbul 1990, II, 74; III, 171.

38 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II, 46; III, 158.

39 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II, 51.

40 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, III, 50.

41 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II, 66.

42 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II, 176.

43 Mesela bkz. Ragıp Güzel, *Güzel Vaazlar*, Çelik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 78, 79, 97, 103, 104, 208, 396.

44 Mesela bkz. Güzel, *Güzel Vaazlar*, 107, 109.

45 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 84; 183-184.

46 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 21, 401.

47 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 86, 247, 250.

48 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 53, 299.

49 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 212.

50 Müellif bu uygulamayı Buhari'nin *Tecrid*'inin yaygın ve her yerde bulunabilen bir eser olmasına binaen tercih ettiğini, merak eden araştırmacıların asıl kaynakları oradan öğrenebileceğini belirtmektedir. Ebubekir Karaarslan, *Din Nasihattir-40 Konuda 40 Vaaz*, İzmir 1994, s. 6.

51 Karaarslan, *40 Konuda 40 Vaaz*, s. 43.

Örnek Vaazlar eserinde Kur'an ve hadise yer verme noktasında dikkat çekici bir hassasiyetin varlığını görmekteyiz. Denilebilir ki bu eser Kur'an ve sünneti merkeze alma açısından örnek olma vasfına sahiptir. Ayrıca kaynak gösterme açısından da hassasiyetin ileri düzeyde olduğu, mutlaka temel kaynakları itibariyle hadislerin de metin altında verildiği görülmektedir.

Görüldüğü gibi özellikle son dönemde telif edilen eserlerde Kur'an ve hadisin vaazın ana omurgasını teşkil ettiği, ayet ve hadislerin kaynak gösterilerek alındığı, ama bazı eserlerde ise kaynak gösterme hassasiyetine riayet edilmediği, buna bağlı olarak verilen malumatın sıhhatini tespitini imkânı olmadığı gibi bazı hatalı bilgilerin hadis olarak nakledilme tehlikesi de söz konusudur.

3. MALUMATIN SIHHATI

Vaazın muhatabı konumunda bulunan cami cemaati yaş olarak heterojen bir yapı arz etmekte ve her yaş grubunu içerisinde barındırmaktadır. Her yaş grubunun dinden ve dini bir sunumdan beklentilerinin farklı olması genellikle yaşlıların ağlatan mesajlar ve gözyaşı merkezli beklentileri, gençlerin hayatın gerçeklerine işaret eden, pratik hayatta işlerliği bulunan bilgileri talep ediyor olması önemli bir ayrımdır. Bunun yanında vaizlerin de kişisel yaklaşımlarının da etkisiyle vaazlarda konuların ele alınmasında hikâye, kıssa, menkıbe ya da Kur'an ve sünnet merkezli olma açısından vaazlar ve vaaz kitapları farklılık arz etmektedir.

Kıssa, menkıbe ve hikâyelere yer verme sağlam kaynaklar kullanılarak vaaz kitaplarının hazırlanması açısından ele alınması noktasında değerlendirecek olursak durum şöyledir:

Dürretü'l-vaizin eserinde söz konusu bahisle ilgili ayetin şerhi bağlamında mutlak surette hemen her zaman Tibyan tefsiri ve Kadı Beydavi'ye müracaat edildiği görülmektedir.⁵² Ayrıca eserde konuyu izah sadedinde bol miktarda akla ve Kur'an'ın ruhuna aykırı kıssa, hikâye, menkıbe nakledilmektedir. Bu hâliyle eserin sağlam kaynaklara dayanmayan yapısı açıkça anlaşılmaktadır.

İrşad, malumatın sıhhat açısından değerlendirmesine imkân tanımayan bir metodun kullanıldığını görüyoruz. Eserde ayetler haricinde hadisler de dahil olmak üzere hiçbir bilgi ve malumatın kaynağı verilmemiştir. Nadiren de olsa hadislerin kaynağı verilse de *Zübdetü'l-mecalis*⁵³ vb. eserler kaynak olarak

52 Mesela bkz. Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, I, 109, 110, 182, 183, 244, 245, 246.

53 Ozak, *İrşad*, II, 180.

verilmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere eser bol miktarda hikâyeden teşekkül etmektedir.

Haftalık Vaazlar eserinde menkıbe ve kıssa, bütüne kıyaslandığı takdirde çok az yer kaplamaktadır. Eserde yer yer müellif üstadı Ali Haydar Efendi⁵⁴ ve üstadının üstadı Hacı Ali Rıza Efendiden nakilde bulunmakta,⁵⁵ birtakım olağanüstü hikâyeler dile getirmekte,⁵⁶ *Risale-i Kudsiye*'den sık sık alıntı yaptığı ve bu alıntılarının sayfalarını belirttiği,⁵⁷ İmamı Rabbani'nin *Mektubat*'ını yer yer sadece isim belirterek bazen de sayfa belirtmek suretiyle kullandığı görülmektedir.⁵⁸

30 Ramazan Vaazı eserinde müellifin, vaazlarında kullandığı hiçbir ayet ya da hadis için kaynak kullanmadığını, bol bol klasik hikâye ve menkıbeler aktardığını görüyoruz.

Müminlere Vaaz ve İrşad, eserinde müellifin bütün vaazlarında mutlaka kıssa, hikâye ve menkıbelere yer verdiğini, vaazını bu hususlar üzerine bina ettiğini görmekteyiz Bunun yanında bol bol akılla bağdaşan-bağdaşmayan kıssa ve menkıbelerin de eserde kullanıldığını görmekteyiz. Bu noktada kaynak olarak kullanılan eserlerin *Dürretü'l-vaizin*, *İrşadu'l-gafilin*,⁵⁹ *Mükaşafetu'l-kulub*⁶⁰ kaynaklı hikâye ve kıssalar olduklarını belirtmekte fayda olsa gerek.

Güzel Vaazlar, eserinde ayet ve hadislerin haricinde kıssa ve konuyu tamamlayıcı hikâyelerin zikredildiğini ama belirttiğimiz diğer eserlerdeki gibi bütünüyle akla aykırı ve İsraili mahiyette hikâyeler olmadığını görüyoruz. Eserde sahabeden, İslam büyüklerinden hatıralar da bu bağlamda nakledilmektedir.

40 Konuda 40 Vaaz, müellifinin kendisi bizatihi vaaz ve nasihatlerde asıl olanın Kur'an ve hadis olduğunu belirtmekte, bozulmuş dinlerden kalma hikâyelere gerek kalmadığını dile getirmektedir.⁶¹ Nitekim hikâye, kıssa ve benzeri malumata hiç yer verilmediğini görmekteyiz. İsrailiyatı red için mesela pey-

54 Mesela bkz. Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, s. 98.

55 Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, s. 18.

56 Mesela Kıbrıs'ta her karaya çıkan Mehmetçiğin vurulması üzerine kumandanın Allah Allah nidaları ile askeri yürüttüğü, kurşunların askerlerin sağından solundan geçtiğini ve onlara isabet etmediğini dile getirmektedir. Bkz. Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, s. 19.

57 Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, s. 29, 31, 42, 140.

58 Mesela bkz. Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, s. 97, 157.

59 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II, 169, 7 ve 10 nolu dipnot; II, 178, 5 nolu dipnot.

60 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II 170 11 ve 12 nolu dipnot.

61 Karaarslan, *40 Konuda 40 Vaaz*, s. 5.

gamberlere dair anlatılan, çok bilinen ve kullanılan bazı hikâyeleri naklederek bunların eleştirisini de yapmaktadır.⁶²

52 Konuda Vaaz Örnekleri ayetlerin mutlaka belirtildiği Arapça metninin de verildiği vaazlarda *Kütübü Tis'a* kullanılmış ve hadisler mutlaka kaynağı ifade edilerek alınmış, gereksiz kıssa, menkıbe ve hikâyelerden müstağni kalınmıştır.

Örnek Vaazlar, eserinde müellifin Kur'an ve sünnet merkezli yaklaşım sergilediği, menkıbe ve kıssa tarzı malumata hiç yer vermediğini görmekteyiz.

Yukarda da görüldüğü gibi eserlerin sadece birkaçı hariç tamamına yakınının bol miktarda kıssa, menkıbe, hikâyelerden oluştuğu, bazı eserlerin akla Kur'an ve sünnete aykırı hikâyeleri de içinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar kimilerine göre "Vaazların Kur'an'dan çok sahih kaynaklara dayanmayan bilgilerden, hatta bazen hikâye ve efsanelerden oluşması, bu şekliyle doyurucu olmaktan uzak kaldığı için vaazların dinlenme, takip edilme oranı düşük"⁶³ olsa da kanaatimizce yerinde ve ölçülü, ibret ve ders veren Kur'an ve sünnete aykırı unsurları içerisinde barındırmayan hikâye, kıssa ve menkıbeler vaazlarda etki ve dinlenirlik açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Bundan sonra hazırlanacak vaaz kitaplarında hassasiyetle bu hususa yoğunlaşılması gerektiği kanatindeyiz.

4. VAAZ KİTAPLARININ GÜNCELİ YAKALAYIP YAKALAYAMAMA DURUMLARI VE GÜNÜMÜZ İNSANINA HİTAP KEYFİYETİ

Günümüz insanların genel anlamda daha akılcı ve rasyonalist oldukları artık verilen bilgi ve malumatın neden ve niçinlerini geçmişe kıyasla daha çok sorguladıkları herkesçe bilinmektedir. Vaazlarda ele alınan konuların sunumu ve izah tarzı, muhatabı ikna edecek, günün şartlarına uygun tarzda ele alınması gerekmektedir. Bazı vaaz kaynaklarının tabiidir ki yazıldığı dönemin etkisiyle bazı eserlerin müelliflerinin de bu durumu göz önüne almaksızın eser hazırlaması nedeniyle günceli yakalayamadığı, günümüz insanına hitap keyfiyetinden uzak kaldığı, ihtiyacı karşılama niteliğinden yoksun olduğu görülmektedir.

Dürretü'l-vaizin eserinde üslubun, konuların ele alınışının rasyonel insan yapısına uygun olmadığı aşikardır. Sadece İslam'ı, alt kültür düzeyinde bilen ve yaşayanlara hitap edebilecek bilgilerin mevcudiyeti söz konusudur. Güncele ve günümüz insanına hitap bu eser için söz konusu değildir.

62 Karaarslan, *40 Konuda 40 Vaaz*, s. 105-106

63 Ateş, "Vaaz ve Hutbelerde Kur'an'a Yeterince Yer Verilmemesi ve Ayetlerin Uygun Bağlamda Kullanıl(a) maması Sorunu", s. 466.

İrşad, sunum itibarıyla dilinin çok eski olmaması, üslubundaki letafet nedeniyle problemlili olmamakla birlikte kısaca ve hikâyeler itibarıyla akla uygun olmayan birtakım malumatları aktarımı sorun teşkil etmektedir. Yer yer günümüz insanının sorgulayacağı tarzda bilgi ve malumatın aktarıldığını görmekteyiz.⁶⁴

Haftalık Vaazlar eserinde klasik vaaz üslubu yerine tefsir sadedinde malumat verildiği, mevcut hâliyle eserde klasik yaklaşımın hâkim olduğu, tasavvufi bakışın yansıtıldığı görülmektedir. Güncelin yakalandığını, günümüz insanına uygun hitap ve akla uygunluğun hâkim olduğunu söylemek imkân dahilinde değildir.

30 Ramazan Vaazı dini bilgi ve malumatın klasik manada gerektiği kadar aktarılmasına mukabil konuları örnekleyen hikâyelerin toplum tarafından çokca bilinen, vaizlerin ya da sohbet edenlerin kullandığı -dini hikâyeler isimli klasik hikâye kitaplarındaki- hikâyelerden teşekkül ettiği görülmektedir. Eserin genelinde bu durum mevcuttur. Bu hâliyle günümüz insanına hitap keyfiyeti ve ihtiyacı karşılama noktasında yetersizliği söz konusudur.

Müminlere Vaaz ve İrşad, eserinde akademik bir bakış açısının mevcut olmadığını görmekteyiz. Mesela bir müsteşrikten alıntı yaparken toptancı bir yaklaşımla "müsteşrikler İslam'ın zayıf tarafını bulmak için uğraşan gayrimüslim"⁶⁵ olarak nitelenmektedir. Müellifin dini meselelere bütünüyle klasik bir yaklaşımla ele aldığı, günümüz insanının beklentilerine cevap verebilecek mahiyette akla hitap eden argümanları kullanmadığı görülmektedir.

Güzel Vaazlar müellifin her vaazda olmasa da yer yer ele aldığı konuları güncel bilgi malumat ve örneklerle desteklediği durumlar söz konusudur. Mesela rüşveti anlatırken Roma kulübünün 1992'de sunduğu raporu destekleyici malumat olarak kullanmakta⁶⁶, içkiyi ve kötülüklerini anlatırken gazete haberlerinden bazı bilgileri aktarmakta, isim ve ayrıntı belirtmeksizin mesajı somutlaştırmaktadır. Mesela "eve sarhoş gelme, diyen babasını vuran genç tutuklandı, içki masasında amcalarını öldüren iki genç tutuklandı"⁶⁷ haberleri buna örnektir. Bunun yanında içkinin zararları hakkında meşhurların sözleri

64 Mesela Çanakkale savaşında ön cephede savaşmak isteyen bir komutanın emir erinin "bana köyde kız vermiyorlar, burada ölürsem bana bir huri verilmiş" diyerek ön cephede savaş için zorla izin alması, sonra cephede şehit olması üzerine komutanın bu eri ölüler arasında görmesi ve ona "sana huri verildi mi?" deyince bu askerin elini kaldırıp iki parmağını işaret etmesi ve 'bana iki huri verildi' demek istemesi anlatılmaktadır. Her ne kadar ibretli de olsa bunu dinleyen özellikle genç neslin bu anlatılanlara çok fazla imkân vermeyeceği ya da şüpheyle yaklaşacağı düşünülebilir. Bkz. Ozak, *İrşad*, II, 199.

65 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II, 226.

66 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 250.

67 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 406.

ve tıpçıların verdiği malumatları aktarmakta⁶⁸ veya Shakespeare'den alıntı ile kadındaki tatlı dil ve gülyüzün önemini anlatmaktadır.⁶⁹ Müellifin seyahat başlıklı vaaz hazırlaması, yolculuk adabı ve usulü gibi bir bahsi vaaz konusu yapması dikat çekicidir.⁷⁰ Vaazlarda sadece iman ve ibadet değil sosyal hayata dair konulara yer verilmesine güzel bir örnek olup bu tarz örneklerin çok fazla görüldüğünü söylemek mümkün değildir.

40 Konuda 40 Vaaz, müellifin hazırladığı eserinde konu başlıklarının genel olarak temel dini meselerden oluştuğunu, iman esasları ve ibadetler üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Diğer vaaz kitaplarında olmayan günceli yakalama adına "İncil hakkında kısa bir araştırma" başlığını taşıyan vaazda hristiyanlıkla ilgili bazı problemlerin bizatihi İncil nüshalarında karşılaşılan hata ve yanlışların İncil'den alıntılarla ifade edilmesi, Hristiyanlığının neliğinin ve mukayesenin sağlam yapılması esere farklılık katan bir başlık olarak dikkat çekmektedir.⁷¹ Ayrıca güncel meselere temas edildiğini mesela Birleşmiş Milletler hakkında eleştiriler yönelttiğini⁷² görmekteyiz. Bu hâliyle eser belli ölçülerde günümüz insanına hitabı ve ihtiyacı karşılamayı hedeflemiş görünmektedir.

52 Konuda Vaaz Örnekleri eserinde güncel birtakım meselelere cevap verecek "Toplumsal görev ve sorumluluklarımız"⁷³, "Zararlı alışkanlıklar ve sonuçları"⁷⁴ "Engelliler ve İslam"⁷⁵ gibi konuların vaaz başlığı olarak seçilmesi önemlidir. Konuların ele alınış biçimi, ifade şekli günümüz insanına hitap edecek şekilde olsa da üslubun akademik olması dezavantaj teşkil etmektedir.

Örnek Vaazlar eserinin günümüz insanına hitap etme açısından malumatların net, anlaşılır ve akılcı olduğu, günümüze hitap etme yeterliliğine sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak eserlerin birkaçı haricinde günceli yakalama, akla uygunluk noktasında, günümüz insanına hitap ve ihtiyaçları karşılama sıkıntısının olduğu görülmektedir. Bundan sonra hazırlanacak eserlerde önceki eserleri

68 Güzel, *Güzel Vaazlar*, 408-409, 415.

69 "Öfkeli bir kadın suyu bulanık bir çeşme gibidir. Çamurlar içinde yüzüne bakılmaz. O böyle olunca kocası susuzluktan kupkuru kesilmiş bile olsa ne bir damlasını tatmayı ne elini sürmeyi kabul eder." Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 450.

70 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 516-522.

71 Karaarslan, *40 Konuda 40 Vaaz*, 86-98.

72 Karaarslan, *40 Konuda 40 Vaaz*, s. 9.

73 Komisyon, *Kürsüden Öğütler-52 Konuda Vaaz Örnekleri*, (yay. haz. İsmail Karagöz) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 427.

74 Komisyon, *52 Konuda Vaaz Örnekleri*, s. 537.

75 Komisyon, *52 Konuda Vaaz Örnekleri*, s. 401.

taklit yerine günümüz insanının ihtiyaçlarının tespit edilerek bu hususların vaaz konularına dahil edilmesi, üslup, ifade ve içeriğin de günümüz insanına hitap edebilecek özellikte olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

5. KONU BAŞLIKLARININ MUHTEVAYA UYGUNLUĞU

Ele aldığımız vaaz kitaplarının her biri farklı sayılarda vaazlardan oluşmaktadır. Vaaz kitaplarında mevcut vaaz konu başlıkları ile muhtevanın uygunluğu mesajın hedefine ulaşması ve amacın gerçekleşmesi açısından önem arz etmektedir. İlgili eserleri vaaz konu başlıkları ile muhteva uygunluğu açısından ele aldığımız takdirde tablo şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Dürretü'l-vaizin eserinde konu başlıklarının genel konuları içermesi hasebiyle konular hakkında birkaç ayet, hadis ve tefsirden alıntı haricinde bol bol hikâye, kıssa, menkıbe ile zenginleştirildiğini görüyoruz. Konu başlıkları ile ilgili olma açısından bütünlük arz ediyor olsa da keyfiyet itibariyle tartışılması gerekmektedir. Bazı başlıkların ilgisiz başlıklar olması sıkıntı oluşturmaktadır. Mesela "Kur'an okumak, namaz kılmak, Allah yolunda harcama" gibi üç temel konunun bir arada ele alınması⁷⁶ konuların derinlemesine incelenmesine engel teşkil edip yüzeysel incelemeyi zorunlu kılmakta bu da problem teşkil etmektedir.

İrşad eserinin konu başlıkları bildiğimiz vaaz kitaplarındaki 30-40 dakikalık vaaza göre tercih edilmiş, belirlenmiş ve telif edilmiş yazılar değildir. Eserde vaaz konularının her biri bir ya da birkaç ayetin veya kısa surelerin tefsiri mahiyetinde olup konu başlıkları pek çok vaaz konusu olabilecek konuların bir ders olarak telif edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bundan dolayı konuların içeriğini karşılaması sorunundan ziyade yöntem olarak başlıklar vaaz olarak uyarlanmamıştır, demek daha doğrudur.

Haftalık Vaazlar, eserinde konu merkezli bir yaklaşımın olmaması nedeniyle konuya uygunluğun değerlendirilmesi imkân dahilinde değildir. Zira ayet tefsiri mahiyetindeki eser belli bir konuya matuf hazırlanmış bir vaaz kitabı değildir.

30 Ramazan Vaazı, genelde konu başlıkları klasik konulardan ibaret olup genel bilgiler bu başlıklar altında veriliyor olsa da bazı vaazların konuya uygunluk ve kapsayıcılığı noktasında sıkıntılar söz konusudur. Mesela "Kur'an hidâyet ehline rehberdir", başlıklı vaazın bütününde metnin ve bahsin tamamına yakını

76 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II 771-781.

Hız Ömer'in Müslüman oluşunun aktarılması ve sonrasında bir hikâye ve menkıbeden ibarettir.⁷⁷

Müminlere Vaaz ve İrşad, eserinde vaaz başlıklarının ayrıntılı bir şekilde genişçe ele alındığı görülmektedir. Yer yer bazı temel konuların daha önce de belirttiğimiz gibi birden fazla vaaza konu teşkil etmesine rağmen yer yer konu başlığı ve muhteva sıkıntısının varlığı görülmektedir. Mesela "Rüşvet ve domuz eti" gibi birbiriyle ilgisiz iki ayrı konunun bir başlıkta ele alındığını bu başlık altında ise rüşvet ve domuz konularının yanında üçüncü bir başlık açılarak metin içinde köpek konusunu işleyip köpek beslemenin tehlikeleri gibi bir sonuçla neticelendirilmesi dikkat çekicidir.⁷⁸

Güzel Vaazlar eserinin konu başlıkları genel anlamda muhteva ile mutabakat arz etse de bazen maksadı aşan konulara girildiği de vakidir. Mesela "içki" konusu başlık iken uyuşturucu ve benzer konulara da girilmiş olması bir problem olarak göze çarpmaktadır.⁷⁹

40 Konuda 40 Vaaz eserinde de yer yer konu başlıkları ile malumatın bağdaşmadığı, sınırların dışına çıkıldığı görülmektedir. Mesela "İncil hakkında kısa bir araştırma" başlığı altında sadece Hristiyanlık değil Yahudilik üzerinde de oldukça geniş malumatın veriliyor olması⁸⁰ başlık muhteva açısından problemlerin varlığının önemli bir delilidir.

52 Konuda Vaaz Örnekleri konu başlıkları genel itibarıyla efradını cami ağyarını mani denebilecek şekilde konuya has olarak hazırlanmıştır. Ancak yer yer bazı müelliflerin sergilediği uyumsuzluk dikkat çekmektedir. Mesela "Zekât ibadeti ve sosyal yardımlaşma" başlığını taşıyan vaazda metnin büyük kısmı zekâtın önemi, ahlaki yönü, fikhî boyutları üzerinde yoğunlaşırken çok az bir kısmında zekâtın sosyal yönü hakkında malumat verilmektedir.⁸¹ Ayrıca bu eserde vaaz konularının geniş konu başlıkları olduğunu görüyoruz. Her ne kadar 52 vaaz seçilirse doğal olarak üst başlık seçilmesi gerekirse de bu başlıkların alt başlıklarının da ayrıntılı konular olarak ele alınmasının bu minval üzere yeni çalışmalar yapılmasının gereği de ortadadır.

Örnek Vaazlar, müellifin genelde bu uyumu yakaladığını ama uzmanlık isteyen eğitim psikoloji ve benzeri konulara girdiği temel İslam bilimleri hari-

77 Tavaslı, *30 Ramazan Vaazı*, 187-98.

78 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II 217-228.

79 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 416.

80 Karaarslan, *40 Konuda 40 Vaaz*, s. 86-98.

81 Komisyon, *52 Konuda Vaaz Örnekleri*, 195-206.

cindeki konularda bu başarıyı yakalayamadığı görülmüştür. Mesela "Aile terbiyesinde bilinmesi ve uygulanması gereken on görev" başlığı ile alt başlıklar uyumlu olmayıp doğru ve sağlıklı bilgilendirmenin olmadığı⁸² aynı şekilde "Çocuklarımızı severek ve eğiterek büyütelim"⁸³ başlığında da benzer sıkıntının varlığı görülmektedir.

Başlık ve muhteva uygunluğu vaaz kitapları için hayati önem taşıyıp, ele alınan konunun bütün ve anlamlı şekilde sunulması, konunun tamamlanması, gereksiz konulara dalmaksızın hedeflenen mesajın verilmesi açısından vaaz kitaplarının hazırlanmasında başlık muhteva uygunluğuna hassasiyetin gereği ortaya çıkmaktadır.

6. TERGİB VE TERHİB AÇISINDAN YAKLAŞIM BİÇİMLERİ

Tebliğ ve irşad faaliyetlerinde her zaman itidal ve dengenin korunabildiğini söylemek mümkün değildir. Bazen ifrat ve tefrite düşüldüğü, iyiliklere teşvik (tergib) ve kötülüklerden sakındırma (terhib) hususunda aşırıya kaçıldığı özellikle vaaz kürsülerinde bu hataların zaman zaman söz konusu olduğu görülmektedir. Halbuki "*Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et*"⁸⁴ ayeti vaazın temel özelliğinin nasıl olması gerektiğinin açık bir ifadesidir. Bu bakış açısıyla vaaz kitaplarını değerlendirmek yerinde olacaktır.

Dürretü'l-vaizin eserinde tergib ve terhibin bol miktarda örneklerini görmekteyiz. Eserde "Ölüm",⁸⁵ "Cehennem ehlinin durumu",⁸⁶ "Cennet ehlinin durumu",⁸⁷ "Kıyamet gününün dehşet verici hâlleri",⁸⁸ "Öbür âlemi düşünmek",⁸⁹ "Kıyamet günü olacak işler",⁹⁰ konuları ile daha önce dile getirdiğimiz mübarek gün ve gecelere dair pek çok hususun vaaz konusu yapılmış olması tergib-terhib noktasında müellifin yaklaşımını ortaya koymaktadır. Müellifin cehennem bahsini ele alırken aşırı korkutucu üslubun yanında hikâye ve kıssalar naklettiğini de görüyoruz. Bu kıssaları dinleyenlerin ürpermemesi mümkün değildir.

82 Lütfi Şentürk, *Örnek Vaazlar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, II, 178 vd.

83 Şentürk, *Örnek Vaazlar*, II, 321 vd.

84 Nahl 16/125.

85 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II, 657.

86 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II, 836-851.

87 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II 851-865.

88 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II, 982-997.

89 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II 1041-1055.

90 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II, 114-1160.

“Cehennem ehlinin durumu”na dair⁹¹ ya da “Cehennem” vaazında bunun pek çok örneği vardır. Cehennem tasvirlerini bir tarafa bırakıp sadece zebani tasvirlerine dair kısa bir bölümü aktaracak olursak;

“Okunan besmelenin sayısı 29 tanedir. Zebanilerin sayısı da bu kadardır... Cehennem zebanilerinin gözleri çakan şimşek gibidir. Dişleri beyazdır, ökül boynuzuna benzer. Dudakları vardır ki ayaklarına değer. Ağızlarından ateş lavları çıkar. Bir omuzlarından diğer omzuna kadar olan mesafe bir senelik yoldur. Bunların kalbinde Allah zerre kadar şefkat, merhamet yazmamıştır. Bunların her biri cehennem buharında kırk sene kalır, ateş ona zarar vermez...”⁹²

İrşad, eserinde müellifin yer yer tergib ve terhibin uç örneklerini sergilediğini, ahiret hâlleri, kâfirlere ve müminlere tatbik olacak muamele, kâfirlerin göreceği azaplar⁹³ gibi konulara genişçe yer verdiğini görmekteyiz. Mesela şu ifade müellifin tavrı hakkında bize fikir vermektedir:

“Ey cenazeye hazır olan imam ve cemaat efendiler! Böyle gafletle namaz kıldıran imam efendinin yakın bir zamanda başındaki sarık yılan olup boynuna dolanacak. Onu nara itecektir. Ey imam efendi, senin azabın hiç kimsenin azabına benzemez. Sen Nebî’yi (s.a.s.) temsil edensin. Yaptığın cürmün azabı çok büyüktür. İnsafa gel ölüden ibret al! İnsan olmaya bak. Keçi can kaygusunda kasap et kaygusunda kabilinden hareket etme. O sarık o cübbe senin gibi çok imamdan kaldı. Daha nicesinde kalacaktır. Bunu bil de ona göre hareket et. Seni irşat ettiğim için bana kızma. Aleyhimde bulunma. Bunları bana Allah söylüyor...”⁹⁴

Haftalık Vaazlar eserinde Ustaosmanoğlu, tergib ve terhibe yeri geldikçe başvurmuştur. Mesela cennet bahsi hakkında şu bilgiler aktarılmaktadır. “... Cennet ehli oturdukları yerden havadan uçan semiz bir Cennet kuşu görseler ve bu yenirdi diye hatırlarından geçirseler hemen o kuş tabak içinde yeni pişmiş dumanı tüter bir hâlde gelecek onlar yiyecekler, tekrar kemikleri birleşip kuş olup uçup gidecek...”⁹⁵

30 Ramazan Vaazı, tergib ve terhib noktasında bazı aşırılıkların söz konusu olduğu görülmektedir. Eserde “Kıyamet ve 7 sınıf kimse”⁹⁶ “Tevbe ve istiğfar”⁹⁷

91 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II, 836-846.

92 Hubevî, *Dürretü'l-vaizin*, II, 1079-1080.

93 Ozak, *İrşad*, I, 195-234.

94 Ozak, *İrşad*, I, 215-216.

95 Ustaosmanoğlu, *Haftalık Vaazlar*, s. 133.

96 Tavaslı, *30 Ramazan Vaazı*, s. 65-78.

97 Tavaslı, *30 Ramazan Vaazı*, s. 321-334.

“Ölümü hatırlamak”⁹⁸ konularına yer verilmekte, Kur’an okumanın faydaları vaazında terğib hadisleri bol miktarda zikredilmekle⁹⁹ birlikte cennet-cehennem bahislerinin vaaz konusu olarak ele alınmamış olması dikkat çekmektedir.

Müminlere Vaaz ve İrşad, eserinde ahirete iman konusunun 3 ayrı vaaz konusunu teşkil etmesi¹⁰⁰, bu bağlamda ahirete imanın yanında ölümü hatırlamak, kabir hayatı, kıyamet günü ve alametleri, ye’cüc-me’cüc, dabbetü’l-arz, kıyametin kopması, ahiret ahvali, cennet ve cehennem bahislerine genişçe yer verilmesi müellifin yaklaşımını ortaya koymaktadır. Ayrıca terğib-terhib eserini kullanma sıklığı da müellifin bu konudaki tavrının en güzel ifadesidir.¹⁰¹

Güzel Vaazlar, dengeli yaklaşımın olduğunu ahiret ahvali, cennet cehenneme dair özel vaaz konusu sunmadığı görülmektedir. Genelde cennet, cehennem, ahiret ahvali ve kıyamet konularına vaaz başlığı olarak sıklıkla yer verilirken, bu eserde yer verilmemiş olması -bilinçli bir tercih olduğu kabul edilirse- üzerinde durulması gereken bir husustur.

40 Konuda 40 Vaaz, terğib ve terhibde uyarılarının ölçülü olduğu, akılcı söylemlerle Kur’an-sünnet dengesi içerisinde hareket ettiğini görmekteyiz. Cennet-cehennem, kıyamet ve benzeri konulara sadece ahiret inancı başlığı altında yer veren müellifin bu bağlamda ayet ve hadisleri zikretmekle yetindiğini,¹⁰² kissa ve menkıbelere girmemiş olduğunu görmekteyiz.

52 Konuda Vaaz Örnekleri eserinde bu açıdan problem görülmemekte, dengeli bir yaklaşımın varlığı dikkat çekmektedir. Eserde cennet-cehennem, kıyamet konuları vaaz konusu olarak ayrı başlık altında ele alınmamış olup, ahirete iman konusu da insan hayatına etkisi başlığı ile değerlendirilmiş olup,¹⁰³ “Ölüm gerçeği ve ölüme hazırlıklı olmak”¹⁰⁴ konulu vaazda da terğib-terhib açısından ölçülü yaklaşımın sergilendiğini görmekteyiz.

Örnek Vaazlar müellifinin terğib ve terhib noktasında son derece dengeli bir yaklaşım sergilediği, mutedil yaklaşımın hemen bütün vaazlarında müşahe-

98 Tavaslı, *30 Ramazan Vaazı*, s. 369-385.

99 Tavaslı, *30 Ramazan Vaazı*, s. 119-127.

100 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, III, 120-169.

101 Altunkaya, *Müminlere Vaaz ve İrşad*, II 70, 71, 10-16 nolar arası dipnotlar; II, 76, 24 nolu dipnot; II, 77, 26 nolu dipnot; II, 78, 28 nolu dipnot.

102 Güzel, *Güzel Vaazlar*, s. 123-134.

103 Komisyon, *52 Konuda Vaaz Örnekleri*, s. 111-125.

104 Komisyon, *52 Konuda Vaaz Örnekleri*, s. 613-623.

de edilmektedir. Eserde cehennem, ahiret ahvali konularına yer verilmemekle birlikte “Cennet ve nimetlerinin”¹⁰⁵ vaaz konusu yapılması manidardır.

Eserlerin büyük kısmında terhib ve terhib noktasında mutedil yaklaşımın söz konusu olmadığı, aşırılığa kaçıldığı görülmekte olup, İslam’ın genel tavrını yansıtmaya açısından itidalin sağlanması önem arz etmektedir.

SONUÇ

Vaizlerin en önemli ve en temel görevi, toplumu dini, ilmi, ahlakî ve milli konularda aydınlatmak, batıl düşüncelerden arındırmak, toplumun birlik ve beraberliğini sağlamak, birtakım insani duyguları vaaz ve irşat yoluyla insanlara kazandırmaktır. Bütün bu hizmetlerin gerçekleşmesinde planlı ve organizeli çalışan bir irşat ekibinin oluşturulması daha da önemlisi vaizlerin sağlam temeller üzerine kurulu bilgi ve malumatla donanmaları esastır. Vaizler de gelişen ve değişen asra uyum sağlamalı, modern bilgi kaynaklarını takip etmeli ve bu bilgi kaynaklarından azami derecede faydalanmalıdırlar. Böylece onların daha verimli bir hizmet sunmaları söz konusu olacaktır.

Din eğitimcisi ya da anlatıcısı konumundaki birey, mesajını insanlara ulaştırmak, dinin emir ve yasaklarını kavratmak, tatbik safhasına geçirebilmek ve İslam’ın bir emri olan “iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak” görevini yerine getirme adına en tesirli yolları kullanmak durumundadır. Bu amacı gerçekleştirme sürecinde vaizin bireysel özellikleri ve sunumu önemli olmakla birlikte beslendiği kaynaklar, kullandığı bilgiler ayrı bir önem arz etmektedir.

Vaiz; mesleğinin ehli olarak cemaatine göre konular seçmeli, onların hâline uygun bir üslup ile sunmalıdır. Aksi hâlde önceden doldurulmuş bir plak veya kaset gibi nerede düğmesine basılırsa aynı şeyleri hep aynı şekilde söyleme garipliğine düşer ki bu vaizin etkisizliği demektir.¹⁰⁶

Vaazın etkili olması, dinleyiciler üzerinde tesir bırakması için vaizin kişisel özellikleri ve yeteneklerinin, dinleyicinin özel durumlarının yanında iletişimin temel unsuru olan aktarımı gerçekleştirilen bilgi ve malumatın keyfiyeti, muhataba uygunluğu, dinleyicilerin ihtiyacını karşılayıp karşılamaması, malumatın önceliği ve malumatın sıhhati önem arz etmektedir. Cumhuriyet döneminde vaaz kitabı olarak nitelendirilebilecek 9 kitap üzerinde yaptığımız çalışmada vaaz kitaplarını pek çok açıdan ele almış bulunuyoruz. Bu inceleme ve değerlendirmeler neticesinde ele alınan başlıkların sonunda yaptığımız değerlen-

105 Şentürk, *Örnek Vaazlar*, s. 299-310.

106 Çakan, *Dini Hitabet*, s. 57-58.

dirme ve önerilerin haricinde sonuç olarak aşağıdaki önerileri dile getirmekle yetineceğiz.

1. Kanaatimizce ilim ve irşad faaliyeti olarak vaazların kendisine has yöntem ve usulünün olması bir gereklilik olup, usulsüz bir eğitim faaliyetinin amacı gerçekleştirme açısından yeterli olmayacağı da aşıkardır. "Vaazlarda da bir metin gibi giriş, gelişme ve sonuç süreci mutlaka yer almalıdır."¹⁰⁷ Giriş bir anlamda konunun gereğini anlatmaktır. Konunun seçim sebebi, cemaatle ilgisi dile getirilmelidir ki bu vaazın girişini teşkil eder.¹⁰⁸ Konunun tespiti ve delillendirilmesi noktasında ayet, hadis, sahabeden başlamak üzere büyük sözleri, sahabeden başlamak üzere büyüklerin menkıbeleri, atasözleri ve halk deyimleri günlük hayattan örnek manzaralar sırası takip edilmelidir.¹⁰⁹ Sonuç kısmı olarak vaaz konusunun ve anlatılanların kısa bir özetinin verilmesi beklenir.

2. Kur'an ve sünnet merkezli eğitim esas alınmak suretiyle özellikle sürekli vaaz edilen mekanlara hitap etmek üzere namaz surelerini esas alan bir vaaz konusunu görmemiş bulunuyoruz. Halbuki cemaatin namazda sürekli okuduğu temel surelerin de vaaz konusu yapılarak, genel mananın cemaat tarafından bilinmesinin sağlanması faydalı olacaktır.¹¹⁰

3. Kur'an rehber kitap olması ve örnek olması münasebetiyle ondaki konu ve çeşitlilik göz önüne alınmak suretiyle sadece ibadet değil belki onun kadar önemli sosyal, içtimai konular, ticaret ahlakı, insan ilişkileri ve benzeri konuların da vaazlarda dengeli biçimde yer alması bir ihtiyaç olup mevcut vaaz kitaplarında bu hususun eksik bırakıldığını görmekteyiz.¹¹¹

4. Vaaz kitaplarına bütünüyle bağlılığın, tek bir kitabı takip etmenin bir takım dezavantajları vardır. Bu sorunların en önemlisi belki de ortaya çıkan güncel olaylarla irtibat kurulamayışı, özellikle zaman zaman basın yayın organlarında gündeme getirilen dini meselelere dair tartışmalara cevap verme imkânının olmayışı ve cemaatin ihtiyaç ve beklentisine uygun vaaz konusunun olmayışıdır.

107 Bayraktar, *Türkiye'de Vaizlik*, s. 73.

108 Çakan, *Dini Hitabet*, s. 58.

109 Çakan, *Dini Hitabet*, s. 59.

110 Bu durumun bazı istisnaları da mevcuttur. Mesela Muzaffer Ozak'ın ilgili eserinde İhlas suresini tefsir konusu yaptığını görüyoruz. Bkz. Ozak, *İrşad*, II, 5-55; ayrıca Yusuf Tavaslı da Fil suresinin tefsirini vaaz konusu yapmıştır. Bkz. Tavaslı, *30 Ramazan Vaazı*, s. 199-208.

111 Her ne kadar özellikle *Örnek Vaazlar* ve *52 Konuda Vaaz Önekleri* isimli çalışmalarda bu konuda bazı güzel örnekler mevcut ise de yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

5. Vaaza hazırlıklı olmak gerekmele birlikte dinleyici kitlenin ve muhitin göz önüne alınması, konunun da buna bağlı olarak farklı düzlemlerde ele alınması gerekir. Halbuki vaaz kitaplarında hitap şekline kadar kalıpcı bir yaklaşımın olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle seçilen bir vaaz kitabı belli bir bölgede mevcut cemaatin çoğunluğuna hitap ediyor olsa da bir başka bölge halkının geneline hitap etmeme durumu söz konusudur.

6. Tebliğin bütününde yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi her anlamda en kamil ve mükemmel eser söz konusu olmayıp her bir eserin avantaj ve dezavantaj teşkil eden yönleri bulunmaktadır. Vaaz, bir konu içermesi, eğitim faaliyeti olması itibarıyla ilmi bir faaliyettir. İlmi bir faaliyetin emek ve zamanla sonuca ulaşacağı unutulmamalı, tek bir kitapla vaaz sunmanın özellikle yetersiz eserlerle kürsüye çıkmanın sakıncaları bilinmelidir.

7. Vaazın temel amaç ve gayesinin “insanları din yönünden aydınlatmak olduğu”¹¹² unutulmamalı, vaaz konularının ele alınış biçimi ve sunumu bu doğrultuda gerçekleşmeli, konudan fazla uzaklaşmaksızın hikâye, kıssa ve menkıbeleri vaazın konusu amacı değil araç olarak kullanılması, menkıbe ve hikâyeyi merkeze alan eserlerin 20-30 dakika olan vaazlar için sorun teşkil ettiği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

8. Vaaz kitaplarında eğitim, sosyoloji, psikoloji konularına ya da bu bilgilerden istifade ile yapılan yorum ve değerlendirmelere neredeyse hiç denecek kadar az yer verildiği görülmektedir. Mevcut eserlerde de bu alanlarda müelliflerin yetersizliği, ele aldıkları konular çerçevesinde kendisini göstermekte olup, temel İslam bilimleri dışında eğitim, sosyoloji, psikolojiye dair konulara girilince yetersizliklerin kendisini göstermesi de bu durumun bir ifadesidir. Halbuki iyi bir vaizin bu ilimleri bilmesi, bunlardan istifade ile cemaate hitap etmesi, mesajın hedefine ulaşması açısından bir zorunluluktur.

9. Mevcut vaaz kitaplarında tek ve bütün aynı konum ve şartlarda hayatı normal sürecinde devam eden orta düzey kitle hedeflenmektedir. Halbuki toplumda mutlu olanların yanında mutsuzlar, başarılı olanların yanında başarısızlar, özgür olanların yanında suçlular ve mahkumlar, sağlıklı insanlarla birlikte hastalar yer almaktadır. Bu hususların göz önüne alınmasının yanında cezaevleri, islahahleri, öğrenci yurtları, gibi yerlerde vaaz etme gibi görevleri icra eden vaizler için kaynak olarak hitap edilen kitleye uygun kaynak ve dökümanların hazırlanması en azından muhatap kitle içinde farklı durumu olan bireylere hitap açısından da uygun konularla eserlerin zenginleştirilmesi gerekmektedir.

112 Çakan, *Dini Hitabet*, s. 56.

10. "Vaiz, muhataplarının yaşlarını, bilgi, zeka, eğitim ve kültür düzeylerini, bilgi almaya hazır olup olmadıklarını yani ilgilerini dikkate almak zorundadır."¹¹³ Ancak hâlihazırdaki tek düze standart vaaz kitaplarıyla bu amaçın gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir.

11. Sürekli aynı yerde vaaza çıkılan yerlerde nokta konular seçilmeli, ayrıntılı hususlar işlenmelidir. Vaaz kitaplarının bu konuda yeterli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Zira genelde 30 ya da 40 vaaz olarak seçilen eserlerin doğal olarak genel ve üst başlıklardan oluşması tabii bir zorunluluk olsa da konu ayrıntıları olan farklı hususların da ele alındığı vaaz kaynaklarının tertibi bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

113 Nevzat Aşıkoğlu, "Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlilikler Üzerine" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas* 2004, cilt VIII / 2, s. 21.